

Павло Повар

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
Researcher ID: LNP-6376-2024
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2057-5528>
povarp10@gmail.com

УДК 346.7: 621.31

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ САМОВИРОБНИЦТВА ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Анотація. У 2023 р. у законодавстві України вперше було закріплено поняття самовиробництва та правові норми, що регулюють відносини щодо його функціонування. Так було запроваджено нову для електроенергетики України модель участі активних споживачів у ринку електричної енергії. Новели національного законодавства потребують наукового дослідження з метою створення теоретичної концепції участі споживачів у ринку електричної енергії з використанням механізму самовиробництва. Механізм самовиробництва як складова розподіленої генерації має важливе значення для енергосистеми України в сучасних умовах її функціонування під час повномасштабної війни, а також у світлі подальших перспектив повоєнного часу. У силу новизни нормативного матеріалу на сьогодні відсутні спеціальні правові дослідження, присвячені цьому питанню.

Метою дослідження є визначення поняття механізму самовиробництва електричної енергії активними споживачами; визначення елементів механізму самовиробництва, їх характеристика та виявлення особливостей їх правового регулювання.

У результаті проведення наукового дослідження сформульоване науково-теоретичне визначення поняття механізму самовиробництва через категорію правовідносин.

До елементів механізму самовиробництва, які визначають особливості його правового регулювання, віднесено: 1) суб'єктний склад; 2) види діяльності учасників правовідносин; 3) призначення механізму; 4) склад майна активних споживачів (третьох осіб); 5) договір як підстава виникнення правовідносин; 6) правила розрахунків між активним споживачем та електропостачальником.

Запропоновано поділяти учасників механізму самовиробництва на основних і додаткових. Основними є суб'єкти, які є необхідними та достатніми учасниками механізму самовиробництва і перебувають у правовідносинах між собою, а саме: 1) активний споживач; 2) електропостачальник (у тому числі постачальник універсальних послуг). Додатковими учасниками є треті особи, які перебувають у правовідносинах з активними споживачами.

Нормативне визначення поняття механізму самовиробництва, закріплене у ч. 1 ст. 1 Закону України "Про альтернативні джерела енергії", не є повним і отожднюється зі схемою підтримки активних споживачів, яка, однак, належить до правил розрахунків між активним споживачем та електропостачальником і є одним із елементів механізму самовиробництва. Запропоновано внести зміни до Порядку продажу електричної енергії, виробленої активними споживачами, та розрахунків за неї.

Ключові слова: механізм самовиробництва; активний споживач; електропостачальник; ринок електричної енергії; розподілена генерація; постачання електричної енергії; вироб-

ництво електричної енергії; зберігання електричної енергії; схема підтримки; альтернативні джерела енергії; відновлювальні джерела енергії; генеруючі установки; установки зберігання енергії; імплементація права ЄС.

Важливим етапом розвитку енергетичного законодавства України є прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та “зеленої” трансформації енергетичної системи України”¹ від 30 червня 2023 р. № 3220-IX (далі – Закон № 3220-IX). Цей Закон уперше закріпив поняття механізму самовиробництва та правові норми, що регулюють відносини щодо його функціонування. Так було запроваджено нову для електроенергетики України модель участі активних споживачів у ринку електричної енергії. Новели національного законодавства потребують наукового дослідження з метою створення теоретичної концепції участі споживачів у ринку електричної енергії з використанням механізму самовиробництва. Водночас цей механізм як складова розподіленої генерації має важливе значення для енергосистеми України в сучасних умовах її функціонування та подальшого розвитку. Під час повномасштабної збройної агресії енергетичний сектор, у силу свого стратегічного значення для економіки і життєзабезпечення населення країни, став однією з головних цілей ворога². Як зазначено у Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 р., зважаючи на масштаб пошкоджень існуючих генеруючих потужностей і необхідність розосередження генерації для посилення стійкості енергосистеми, виникає нагальна потреба в прискореному будівництві та/або розміщенні нової розподіленої генерації шляхом, зокрема, вжиття скоординованих організаційних, регуляторних, правових та економічних заходів³. Теоретичне дослідження однієї з моделей розподіленої генерації, яким є механізм самовиробництва, є одним із необхідних складових досягнення таких цілей. Дослідження механізму самовиробництва є складовою більш загального напрямку наукового дослідження, присвяченого правовому регулюванню відносин у сфері електроенергетики та енергетики загалом.

Питання правового забезпечення відносин у сфері енергетики висвітлюються у працях таких науковців, як: О. Беяневич, О. Битяк, С. Білоцький, С. Вавженчук, Ю. Ващенко, О. Віхрова, В. Голенко, Б. Деревянко, Г. Джумгельдієва, О. Кулик, Н. Майданевич, Р. Миколаєць, Р. Пожоджук, Р. Раїмов, Н. Шинкарук та ін. Водночас на сьогодні відсутні наукові публікації, у яких би комплексно досліджувалося правове регулювання саме відносин механізму самовиробництва електричної енергії активними споживачами за зако-

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та “зеленої” трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30 червня 2023 р. № 3220-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20#Text>> (дата звернення 30.09.2024).

² Стратегія розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 713-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2024-%D1%80#n16>> (дата звернення 30.09.2024).

³ Стратегія розвитку розподіленої генерації на період до 2035 р. (н 2).

нодавством України, що пояснюється новизною нормативного матеріалу, запровадження якого відбулося у 2023 р.

Метою дослідження є визначення поняття механізму самовиробництва електричної енергії активними споживачами; визначення елементів такого механізму самовиробництва, їх характеристика та виявлення особливостей їх правового регулювання.

Основними джерелами правового регулювання відносин механізму самовиробництва виступають Закони України “Про ринок електричної енергії”⁴ від 13 квітня 2017 р. (далі – Закон про ринок) та “Про альтернативні джерела енергії”⁵ від 20 лютого 2003 р. (далі – Закон про АДЕ), у які відповідні зміни та доповнення були внесені Законом № 3220-ІХ. Ці відносини регулюються також низкою підзаконних нормативних актів, якими відтворюються норми законів та деталізується і доповнюється їх зміст. В основі положень, присвячених механізму самовиробництва, лежить імплементація положень Директиви Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2018/2001 від 11 грудня 2018 р. про стимулювання використання енергії з відновлювальних джерел⁶ та Директиви (ЄС) 2019/944 Європейського Парламенту та Ради від 5 червня 2019 р. про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та внесення змін до Директиви 2012/27/ЄС⁷, які входять до Пакета Чистої енергії для усіх європейців (Clean Energy Package)⁸.

Закон про АДЕ містить визначення поняття механізму самовиробництва, згідно із яким це ‘схема підтримки активних споживачів, призначена для власного споживання електричної енергії, за якою відбувається взаєморозрахунок вартості обсягу відпуску електричної енергії в електричну мережу генеруючими установками таких споживачів та вартості обсягу відбору ними електричної енергії з електричної мережі, з урахуванням вартості послуг з передачі та/або розподілу електричної енергії’⁹. Проте таке визначення не можна вважати задовільним, оскільки механізм отожднюється зі схемою підтримки, хоча остання є лише одним із елементів механізму самовиробництва, який виражається в особливих правилах розрахунків між активним споживачем та електропостачальником. Це визначення не описує суб’єктний склад та коло правовідносин, що охоплюються механізмом самовиробництва.

⁴ Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>> (дата звернення 30.09.2024).

⁵ Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 р. № 555-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення 30.09.2024).

⁶ Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast) <<http://data.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj>> (accessed 30.09.2024).

⁷ Directive (EU) 2019/944 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on common rules for the internal market for electricity and amending Directive 2012/27/EU (recast) <<http://data.europa.eu/eli/dir/2019/944/oj>> (accessed 30.09.2024).

⁸ Clean energy for all Europeans package <https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en> (accessed 30.09.2024).

⁹ Про альтернативні джерела енергії (н 5) ч. 1 ст. 1.

Уявляється, що можна виділити такі елементи механізму самовиробництва, які визначають особливості його правового регулювання: 1) суб'єктний склад; 2) види діяльності учасників правовідносин; 3) призначення механізму; 4) склад майна активних споживачів (третіх осіб); 5) договір як підстава виникнення правовідносин; 6) правила розрахунків між активним споживачем та електропостачальником.

Суб'єктний склад включає себе дві групи учасників механізму самовиробництва – основних та додаткових. До основних учасників, які є необхідними і достатніми учасниками механізму самовиробництва та пов'язані між собою правовідносинами, належать активний споживач та електропостачальник. До суб'єктного складу також входять треті особи як додаткові учасники механізму самовиробництва, які перебувають у правовідносинах з активними споживачами.

Центральне місце в механізмі самовиробництва посідає *активний споживач*, бо власне за законом механізм визначається як схема їх підтримки. Відповідно до законодавства учасниками механізму самовиробництва можуть бути такі види споживачів: 1) приватні домогосподарства; 2) малі не побутові споживачі; 3) не побутові споживачі; 4) об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (далі – ОСББ); 5) енергетичні кооперативи; 6) замовники енергосервісу.

Виокремлення приватних домогосподарств, малих не побутових і не побутових споживачів зумовлене відмінностями у їх власних потребах у електроенергії, умовах їх забезпечення, у тому числі умов технічного характеру, викликаних особливостями функціонування енергосистеми як складної технічної системи. Зокрема, такі відмінності проявляються у різних обсягах електроенергії, що споживається; у розмірах потужностей електроустановок, що застосовуються при споживанні (виробництві, зберіганні); у дозволених для виробництва джерелах енергії (сонячна енергія, енергія вітру, інші джерела енергії) на умовах підтримки тощо.

Загальною особливістю є те, що вказані види споживачів набувають статусу активного споживача одночасно з укладенням договору купівлі-продажу електроенергії за механізмом самовиробництва (ч. 1 ст. 58¹ Закону про ринок). Сутність активного споживача полягає у тому, що споживач перестає бути пасивним учасником ринку електроенергії – учасником, що лише споживає електроенергію, яка постачається електропостачальником. За Законом про ринок, споживачем визнається 'фізична особа, у тому числі фізична особа-підприємець, або юридична особа, що купує електричну енергію для власного споживання'¹⁰. Своєю чергою активний споживач – це споживач, що споживає електроенергію та виробляє її, та/або здійснює діяльність із зберігання енергії, та/або продає надлишки виробленої та/або збереженої електроенергії, або бере участь у заходах з енергоефективності

¹⁰ Про ринок електричної енергії (н 4) п. 84 ч. 1 ст. 1.

та управління попитом, за умови, що ці види діяльності не є його основною господарською або професійною діяльністю¹¹.

Тож у статусі активного споживача споживач набуває нові права та можливості участі на ринку електроенергії, однією із яких є право на виробництво електроенергії.

Закони також передбачають участь у механізмі самовиробництва окремих видів суб'єктів правовідносин залежно від їх організаційно-правової форми, а саме: ОСББ та енергетичних кооперативів; і з урахуванням специфіки здійснюваної ними діяльності – замовників енергосервісу. Причому такі випадки відособлено врегульовані у різних законах: участь енергетичних кооперативів і замовників енергосервісу передбачена у Законі про АДЕ, а участь ОСББ – у Законі про ринок. Відповідно до ч. 8 ст. 58¹ Закону про ринок активним споживачем вважається ОСББ, за умови приєднання генеруючих установок та/або установок зберігання енергії до електричних мереж багатоквартирного будинку, квартир та/або нежитлових приміщень. Стимулювання виробництва електроенергії за механізмом самовиробництва встановлюється також для енергетичних кооперативів і замовників енергосервісу (як до, так і після переходу до замовника за енергосервісним договором права власності на майно, утворене (встановлене) за енергосервісним договором), за умови що весь обсяг виробленої такими генеруючими установками електричної енергії придбавається активним споживачем (ч. 4 ст. 9⁶ Закону про АДЕ).

Окрім активних споживачів, до основних учасників механізму самовиробництва належать *постачальник універсальних послуг та інші електропостачальники*. Особливість постачальника універсальних послуг полягає у тому, що він надає послуги виключно побутовим і малим непобутовим споживачам (абз. 1 ч. 1 ст. 63 Закону про ринок). У ст. 57 Закону про ринок закріплені права та обов'язки електропостачальників і в ній окремо не згадуються положення, пов'язані з механізмом самовиробництва. Такий обов'язок конкретизовано у Правилах роздрібного ринку електричної енергії¹², шляхом їх доповнення у січні 2024 р. положенням, згідно із яким постачальник електричної енергії зобов'язаний купувати в активного споживача, якому він здійснює постачання електричної енергії, електричну енергію, відпущену за механізмом самовиробництва, за умови укладення договору купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, у порядку, визначеному цими Правилами (підпункт 34 пункту 5.5.2 глави 5.2 розділу V).

¹¹ Про ринок електричної енергії (н 4) п. 3² ч. 1 ст. 1.

¹² Правила роздрібного ринку електричної енергії: затверджені Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14 березня 2018 р. № 312 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0312874-18/ed20241128#n1950>> (дата звернення 30.09.2024).

На противагу цьому стосовно постачальника універсальних послуг, який є різновидом електропостачальника, Закон № 3220-IX доповнив ст. 63 “Постачальник універсальних послуг” Закону про ринок двома положеннями, що встановили нові обов’язки постачальника універсальних послуг:

1) постачальник універсальних послуг не може відмовити побутовому та/або малому непобутовому споживачу, який виробляє електричну енергію з альтернативних джерел енергії і знаходиться на території здійснення його діяльності, в укладенні договору купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, за умови, що між споживачем і таким постачальником уже укладений договір про постачання електричної енергії (абз. 3 ч. 1 ст. 63);

2) постачальник універсальних послуг зобов’язаний купувати електричну енергію, вироблену з альтернативних джерел, яка відпущена генеруючими установками приватних домогосподарств, встановлена потужність яких не перевищує 30 кВт, та генеруючими установками малих непобутових споживачів, встановлена потужність яких не перевищує 50 кВт, за договором купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва (п. 4¹ ч. 5 ст. 63).

Треті особи як учасники механізму самовиробництва на стороні активного споживача. Умовна характеристика “на стороні активного споживача” є відображенням того, що виробництво електроенергії генеруючими установками третіх осіб вважається виробництвом для власних потреб споживача. Матеріальною підставою участі третіх осіб у механізмі самовиробництва є приєднання до енергомереж споживача чи його енергоустановок споживання двох видів електроустановок, які належать третім особам: 1) генеруючої установки; 2) установки зберігання енергії.

Слід зазначити, що визначення поняття механізму самовиробництва, закріплене у ч. 1 ст. 1 Закону про АДЕ, не є повним, оскільки серед суб’єктів згадуються лише споживачі і, отже, не враховано участь третіх осіб у механізмі самовиробництва. Зокрема, не згадано, що в обсязі відпущеної в електромережу електроенергії може бути електроенергія, вироблена генеруючими установками третьої особи та збережена установками зберігання третіх осіб.

Нормативно-правовою підставою участі третіх осіб слугують положення ч. 4 ст. 9⁶ Закону про АДЕ та ч. 7 ст. 58¹ Закону про ринок. Якщо у Законі про АДЕ згадуються лише генеруючі установки третіх осіб, то положення Закону про ринок є ширшими, оскільки додатково передбачають використання третіми особами установок зберігання енергії.

Відповідно до ч. 7 ст. 58¹ Закону про ринок споживачі мають право приєднувати до власних електричних мереж: 1) генеруючі установки, що належать третім особам і призначені для виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії; 2) установки зберігання енергії третіх осіб.

При цьому вимагається: 1) щоб встановлена потужність кожної з зазначених електроустановок не перевищувала величину дозволеної (договірної) потужності електроустановок такого споживача за мінусом величини встановленої потужності власних генеруючих установок та установок зберігання енергії такого споживача відповідно; 2) весь обсяг виробленої такими генеруючими установками, що належать третім особам, електричної енергії придбавається споживачем; 3) весь обсяг відбору / відпуску електричної енергії установками зберігання енергії, що належать третім особам, купується / продається таким споживачем.

Третіми особами також можуть виступати суб'єкти господарювання, які виробляють енергію з альтернативних джерел енергії за "зеленим" тарифом, за умови, якщо їх генеруючі установки додатково приєднані до електроустановок споживача, призначених для споживання електроенергії безпосередньо чи через мережі такого споживача (ч. 5 ст. 9⁶ Закону про АДЕ).

Види діяльності учасників правовідносин. Активний споживач здійснює споживання електричної енергії: а) самостійно виробленої на його генеруючих установках; б) виробленої генеруючими установками третіх осіб; в) що постачається електропостачальником (постачальником універсальних послуг) – у разі недостатності самостійно виробленої електроенергії.

Активний споживач продає надлишок виробленої електричної енергії шляхом відпуску її в електричну мережу. Покупцями виступають: 1) постачальник універсальних послуг у відносинах з приватними домогосподарствами та малими побутовими споживачами; 2) інший електропостачальник у відносинах з усіма видами активних споживачів.

У разі недостатності виробленої активними споживачами (третьми особами) електроенергії електропостачальник (постачальник універсальних послуг) здійснює постачання електроенергії активному споживачу. У такому випадку активний споживач проявляє себе як споживач, що купує електричну енергію для власного споживання, шляхом відбору її з електромережі.

Використовуючи установки генерації та установки зберігання енергії, активні споживачі і треті особи здійснюють виробництво електричної енергії та її зберігання, які за законом визначені як такі, що здійснюються для власних потреб. Ці види діяльності не підлягають ліцензуванню, за умови, що встановлена потужність генеруючих установок (установок зберігання енергії) на одній площадці вимірювання не перевищує 5 МВт (абз. 1 ч. 5 ст. 58¹, абз. 1, 2 ч. 9 ст. 58¹ Закону про ринок).

Призначення механізму самовиробництва полягає, по-перше, у тому, що цей механізм є одним із правових засобів стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних (відновлювальних) джерел енергії. По-друге, він передбачає активну участь споживача на ринку електроенергії шляхом здійснення ним виробництва електричної енергії для задоволення власних

потреб з можливістю реалізації надлишків неспожитої ним електроенергії електропостачальнику. Визначальним при цьому є самоспоживання електроенергії, виробленої споживачем (третіми особами), а право продажу електроенергії є додатковою можливістю споживача. По-третє, механізм самовиробництва, як схема підтримки, дає змогу активному споживачу зменшити витрати на оплату електроенергії електропостачальнику, а також отримати активному споживачу компенсацію за реалізовану ним електричну енергію. Зменшення витрат споживача на оплату електроенергії електропостачальнику (інакше кажучи, зменшення рахунку на оплату електроенергії) має місце в силу самозабезпечення споживача власне виробленою енергією. Однак при цьому слід враховувати строки окупності інвестицій активного споживача в конкретний проєкт механізму самовиробництва, коли доходи, отримані завдяки механізму самовиробництва, покривають понесені активним споживачем витрати у інвестиційний проєкт.

Склад майна активних споживачів (третіх осіб). Забезпечення споживачів електроенергією передбачає використання різного виду електроустановок, призначених для виробництва або перетворення, передачі, розподілу, споживання чи зберігання електроенергії. Електроустановки споживання є кінцевим елементом технологічного ланцюжка забезпечення споживача електроенергією. Електрична енергія виступає джерелом живлення таких електроустановок, а споживачі за їх допомогою задовольняють свої потреби.

Убачається, що слід виділяти спеціальні об'єкти, які входять до складу майна учасників і визначають специфіку механізму самовиробництва. До них необхідно віднести два види електроустановок, що використовуються активними споживачами та третіми особами: 1) генеруючі установки; 2) установки зберігання енергії.

Генеруючі установки активних споживачів (третіх осіб) є основним видом електроустановок, що визначають специфіку механізму самовиробництва, адже вони є засобом виробництва електричної енергії. У межах механізму самовиробництва установки зберігання енергії відіграють допоміжну роль, вони дають змогу ефективніше використовувати альтернативні (відновлювальні) джерела енергії, яким властивий змінний режим роботи. Як зазначено у робочому документі персоналу Єврокомісії “Зберігання енергії – основа декарбонізованої та безпечної енергетичної системи ЄС”, установки зберігання енергії дають змогу адаптувати генерацію та споживання, щоб оптимізувати та збалансувати енергетичну систему, а також відкласти споживання надлишкового змінного виробництва відновлюваної енергії – у сонячні та вітряні дні – до часів, коли енергія є більш необхідною. Це підвищує загальну ефективність і стійкість енергетичної системи. Установки зберігання енергії також можуть знизити ціни на електроенергію в пікові години; зменшити коливання цін; надавати споживачам можливості

адаптувати споживання енергії до цін та їхніх потреб¹³. Зважаючи на значення установок зберігання енергії, Закон про АДЕ містить рекомендаційну норму, згідно із якою активним споживачам рекомендується встановлювати установки зберігання (ч. 2 ст. 9).

Закон встановлює вимоги, яким повинні відповідати генеруючі установки (вони дублюються в Законах про ринок та про АДЕ). Залежно від виду користувачів генеруючих установок закріплені вимоги щодо джерела енергії, встановленої потужності електроустановок та дозволеної до відпуску в мережу електричної потужності активного споживача. Щодо приватних домогосподарств дозволеними джерелами енергії є 1) енергія сонячного випромінювання та 2) енергія вітру, а максимальний дозволений розмір встановленої потужності становить 30 кВт. Щодо малих побутових споживачів допускається використання тих самих джерел, при цьому підвищено максимальний розмір до 50 кВт. Для інших побутових споживачів значно розширюється коло дозволених джерел енергії без установлення обмеження максимального розміру. Додано 3) енергію біомаси; 4) енергію біогазу; 5) гідроенергію; 6) геотермальну енергію (ч. 3 ст. 9⁶ Закону про АДЕ). Більше того, для побутових споживачів дозволяється застосування механізму самовиробництва також щодо установок генерації, призначених для виробництва електроенергії з інших джерел – тобто з викопних видів палива – за умови, що вони введені в експлуатацію до 31 грудня 2029 р. (абз. 5 ч. 3 ст. 9⁶ Закону про АДЕ).

Закон про ринок також закріплює вимоги до установок зберігання енергії активних споживачів (абз. 1 ч. 5 ст. 58¹) та до генеруючих установок та установок зберігання енергії третіх осіб (абз. 1, 7 ч. 7 ст. 58¹).

Договір як підстава виникнення правовідносин. Правовою підставою виникнення правовідносин механізму самовиробництва між активним споживачем та електропостачальником (постачальником універсальних послуг) вступають два основних види договорів:

- 1) договір про постачання електричної енергії споживачу;
- 2) договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, який є додатком до вищезазначеного договору. Цей особливий вид договору згадано у ч. 1 ст. 9⁶ Закону про АДЕ як підставу викупу обсягу електричної енергії, виробленої та відпущеної активними споживачами. Він також зазначений у п. 21 переліку видів договорів на ринку електроенергії, закріпленому у ч. 1 ст. 4 Закону про ринок. Згаданий договір купівлі-продажу укладається за примірною формою, затвердженою Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних

¹³ Commission Staff Working Document, 'Energy storage – underpinning a decarbonised and secure EU energy system' SWD (2023) 57 final <https://energy.ec.europa.eu/publications/staff-working-document-energy-storage-underpinning-decarbonised-and-secure-eu-energy-system_en> (accessed 30.09.2024).

послуг (ч. 8 ст. 9⁶ Закону про АДЕ), і яка викладена у додатках 5, 6 до Правил роздрібного ринку електричної енергії.

Контрагентами приватних домогосподарств і малих не побутових споживачів можуть бути: 1) постачальник універсальних послуг; 2) інший електропостачальник. Інші споживачі можуть укласти договір лише з іншими електропостачальниками, окрім постачальника універсальних послуг.

Додатковим видом договору виступає договір купівлі-продажу електричної енергії, що укладається між активними споживачем та третьою особою.

Правовим наслідком укладення договору купівлі-продажу електроенергії за механізмом самовиробництва є одночасне набуття споживачем статусу активного споживача (ч. 1 ст. 58¹ Закону про ринок). Правовим наслідком припинення цього договору є втрата статусу активного споживача, за відсутності інших підстав визнання споживача активним споживачем.

Правила розрахунків між активним споживачем та електропостачальником. У положеннях, що визначають правила розрахунків, проявляється зміст схеми підтримки активних споживачів за механізмом самовиробництва. Сутність схеми підтримки полягає у тому, яку компенсацію отримує активний споживач за відпущені в електромережу надлишки виробленої ним (третіми особами) електроенергії. Вважаємо, що не варто ототожнювати механізм самовиробництва зі схемою підтримки. Механізм є ширшим поняттям, а схема підтримки (правила розрахунку) є одним із його елементів.

У механізмі самовиробництва реалізована схема Net billing (чистого білінгу), за якої в основі розрахунків компенсації споживачу береться вартість обсягів електричної енергії, на протипагу іншій поширеній у світі схемі Net metering (чистого вимірювання), де враховуються обсяги електричної енергії¹⁴. Подеколи термін “схема Net billing” вживається як синонім механізму самовиробництва¹⁵, що є ще одним виявом ототожнення останнього із схемою підтримки активних споживачів.

У механізмі самовиробництва застосовуються три види цін: 1) ціна, що склалася на ринку “на добу наперед” у розрахунковому періоді (годині), – у відносинах між приватними домогосподарствами або малими побутовими споживачами, з одного боку, і постачальником універсальних послуг – з

¹⁴ Spencer Fields, ‘What is net metering?’ (31 July 2024) <<https://www.energysage.com/solar/net-metering/>> (accessed 30.09.2024); Commission staff working document, ‘Best practices on Renewable Energy Self-consumption. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Delivering a New Deal for Energy Consumers’ SWD (2015) 0141 final <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015SC0141>> (accessed 30.09.2024); Держенергоефективності презентувало нові механізми – Net Metering та систему видачі гарантії походження енергії (7 липня 2021 р.) <<https://www.kmu.gov.ua/news/derzhenergoefektivnosti-prezentovalo-novi-mehanizmi-net-metering-ta-sistemu-vidachi-garantiyi-pohodzhennya-energiyi>> (дата звернення 30.09.2024).

¹⁵ Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення деяких змін до законів України щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України” <<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=9011-д&conv=9>> (дата звернення 30.09.2024).

другого; 2) вільні ціни – у відносинах усіх видів споживачів з іншими електропостачальниками, аніж постачальник універсальних послуг; 3) ціна ринку “на добу наперед”, але не вище ціни, за якою постачальник універсальних послуг здійснює постачання електроенергії побутовим споживачам – у відносинах постачальника універсальних послуг з приватним домогосподарством, що використовує установку зберігання (частини 10–12 ст. 9⁶ Закону про АДЕ).

Правила розрахунків закріплені у Законі про АДЕ (частини 14–16 ст. 9⁶), а також більш докладно у Правилах роздрібного ринку (глава 11.4 “Купівля-продаж електричної енергії за механізмом самовиробництва”) та в Порядку продажу та обліку електричної енергії, виробленої активними споживачами, та розрахунків за неї¹⁶.

На основі аналізу положень законодавства можна виділити такі стадії розрахунків. По-перше, проведення розрахунків між електропостачальником та активним споживачем здійснюється шляхом визначення погодинного сальдування вартості обсягу відпуску електроенергії в електромережу та вартості обсягу відбору електроенергії з електромережі за даними автоматизованої системи комерційного обліку електроенергії, встановленої на об’єкті споживача. Визначення вартості обсягів електроенергії здійснюється за кожну годину доби за цінами, встановленими у відповідні години: на відпуск у мережу відповідно до зазначених вище цін на вироблену споживачем електроенергію, на відбір з мережі згідно з комерційною пропозицією постачальника. Розрахунковим періодом є календарний місяць¹⁷.

По-друге, реалізація права електропостачальника в односторонньому порядку здійснювати взаємозалік вартості відпуску та відбору електричної енергії з урахуванням вартості послуг з передачі та/або розподілу електричної енергії станом на перше число календарного дня після закінчення розрахункового періоду¹⁸.

По-третє, здійснення оплати. За результатами такого взаємозаліку можливі два наслідки: 1) якщо за розрахунковий період (місяць) вартість спожитої з мережі електричної енергії перевищує вартість відпущеної електричної енергії, то різниця між вартістю спожитої та відпущеної електричної енергії підлягає сплаті активним споживачем на користь постачальника; 2) якщо за розрахунковий період (місяць) вартість відпущеної електричної енергії перевищує вартість спожитої електричної енергії, то різниця між вартістю відпущеної та спожитої електричної енергії підлягає сплаті постачальником на користь активного споживача у місяці, наступному за розрахунковим¹⁹.

¹⁶ Порядок продажу та обліку електричної енергії, виробленої активними споживачами, та розрахунків за неї: затверджено Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 29 грудня 2023 р. № 2651 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2651874-23#n9>> (дата звернення 30.09.2024).

¹⁷ Порядок продажу та обліку електричної енергії... (н 16) п. 4.1.

¹⁸ Порядок продажу та обліку електричної енергії... (н 16) п. 4.2.

¹⁹ Порядок продажу та обліку електричної енергії... (н 16) п. 4.2.

Аналіз положень Порядку продажу електричної енергії, виробленої активними споживачами, та розрахунків за неї, дав змогу виявити технічну помилку у формулюванні норми абзацу першого пункту 4.1, на усунення якої пропонується внести зміни до абзацу першого пункту 4.1, замінивши слова “у пункті 4.4” словами “у пункті 4.3”.

У підсумку на основі аналізу положень законодавства України та виходячи із викладеного дослідження, сформульовано науково-теоретичне визначення поняття механізму самовиробництва через категорію правовідносин, що наведене у висновках.

Висновки. У результаті проведеного наукового дослідження пропонується таке науково-теоретичне визначення поняття механізму самовиробництва через категорію правовідносин. Механізм самовиробництва – це сукупність правовідносин, спрямованих на підтримку активних споживачів, щодо виробництва електроенергії активними споживачами, а також третіми особами, для власних потреб споживача з використанням установок генерації, а також установок збереження; правовідносин щодо продажу надлишків виробленої електроенергії активним споживачем електропостачальнику та правовідносин щодо постачання електроенергії активному споживачу електропостачальником, що виникають на підставі договору постачання електричної енергії споживачу електропостачальником та додатку до нього – договору про купівлю-продаж електроенергії за механізмом самовиробництва – і передбачають розрахунки між активним споживачем та електропостачальником на умовах взаємозаліку вартості обсягів електроенергії, відпущеної активним споживачем у електромережу та відібраної ним з неї.

До елементів механізму самовиробництва, які визначають особливості його правового регулювання віднесено: 1) суб’єктний склад; 2) види діяльності учасників правовідносин; 3) призначення механізму; 4) склад майна активних споживачів (третіх осіб); 5) договір як підстава виникнення відносин; 6) правила розрахунків між активним споживачем та електропостачальником.

Учасників механізму самовиробництва можна поділити на основних і додаткових. Основними є суб’єкти, які є необхідними та достатніми учасниками механізму самовиробництва і перебувають у правовідносинах між собою, а саме: 1) активний споживач; 2) електропостачальник (у тому числі постачальник універсальних послуг). Додатковими учасниками є треті особи, які перебувають у правовідносинах з активними споживачами.

Нормативне визначення поняття механізму самовиробництва, закріплене у ч. 1 ст. 1 Закону про АДЕ, не є повним і ототожнюється зі схемою підтримки активних споживачів, яка, однак, належить до правил розрахунків між активним споживачем та електропостачальником і є одним із елементів механізму самовиробництва.

Пропонується внести зміни до абзацу першого пункту 4.1 Порядку продажу електричної енергії, виробленої активними споживачами, та розрахунків за неї, замінивши слова “у пункті 4.4” словами “у пункті 4.3”.

REFERENCES

Bibliography

Websites

1. Clean energy for all Europeans package <https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en> (accessed 30.09.2024).
2. Fields S, ‘What is net metering?’ (31 July 2024) <<https://www.energysage.com/solar/net-metering/>> (accessed 30.09.2024).
3. Derzhenerhoefektyvnosti prezentovalo novi mekhanizmy – Net Metering ta systemu vydachi harantii pokhodzhennia enerhii (07 lypnia 2021) <<https://www.kmu.gov.ua/news/derzhenergoefektivnosti-prezentovalo-novi-mekhanizmi-net-metering-ta-sistemu-vidachi-garantiyi-pohodzhennya-energiyi>> (accessed 30.09.2024).

Pavlo Povar

CONCEPT AND ELEMENTS OF THE MECHANISM OF SELF-PRODUCTION OF ELECTRICITY UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

ABSTRACT. In 2023, for the first time, the concept of self-production and the legal norms governing relations regarding its functioning were enshrined in the legislation of Ukraine. Thus, a new model for the participation of active consumers in the electricity market was introduced for the Ukrainian electric power industry. The novelties of the national legislation require scientific research in order to create a theoretical concept of consumer participation in the electricity market using the mechanism of self-production. The mechanism of self-production as a component of distributed generation is important for the energy system of Ukraine in the current conditions of its functioning during a full-scale war, as well as in the light of further prospects for the post-war period. Due to the novelty of the normative material, there are currently no Special legal research is devoted to this issue.

The purpose of the study is to define the concept of the mechanism of self-production of electric energy by active consumers; to determine the elements of such a mechanism of self-production, their characteristics and to identify the features of their legal regulation.

As a result of the scientific research, a scientific and theoretical definition of the concept of the mechanism of self-production through the category of legal relations has been formulated.

The elements of the mechanism of self-production, which determine the features of its legal regulation, include: 1) subject composition; 2) types of activities of the parties to legal relations; 3) the purpose of the mechanism; 4) composition of property of active consumers (third parties); 5) contract as the basis for the emergence of legal relations; 6) rules for settlements between an active consumer and an electricity supplier.

It is proposed to divide the participants of the self-production mechanism into basic and additional. The main entities are those that are necessary and sufficient participants in the mechanism of self-production and are in legal relations with each other, namely: 1) active consumer; 2) electricity supplier (including universal service supplier). Additional participants are third parties who are in legal relations with active consumers.

The normative definition of the concept of self-production mechanism, enshrined in Part 1 of Article 1 of the Law of Ukraine “On Alternative Energy Sources”, is not complete and is identified with the scheme of support for active consumers, which, however, refers to the rules of settlements between an active consumer and an electricity supplier and is one of the elements of the self-production mechanism. It is proposed to amend the Procedure for the sale of electricity produced by active consumers and payments for it.

KEYWORDS: self-production mechanism; active consumer; electricity supplier; electricity market; distributed generation; electricity supply; electricity production; electricity storage; support scheme; alternative energy sources; renewable energy sources; generating plants; energy storage installations; implementation of EU law.